

ІНФОРМАЦІЙНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ ЯК ПЕРЕДУМОВА МІЖНАРОДНОЇ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ: ПИТАННЯ ЗАХИСТУ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Гічко О.В.,
*здобувач Державної наукової установи
«Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»
e-mail: hichko.ua@gmail.com*

Гічко О.В. Інформаційний суверенітет як передумова міжнародної співпраці України в інформаційній сфері: питання захисту в умовах збройної агресії.

Статтю присвячено дослідженню передумов та меж інформаційного суверенітету в інформаційній сфері як складової суверенітету держави в цілому. Зокрема, з урахуванням щільної інтеграції України в міжнародну спільноту обґрунтовано потребу й можливість реалізації окремих напрямів державної політики в міжнародному інформаційному просторі у співпраці з іншими суб'єктами інформаційних відносин. Проаналізовано окремі положення міжнародного права, спираючись на які, держави, з одного боку, мають право на реалізацію своїх інтересів в інформаційному просторі, отримуючи допомогу з боку інших держав, а з другого боку, - мають відповідні зобов'язання в контексті надання зустрічної допомоги іншим суб'єктам.

Розглянуто наукове розуміння інформаційного суверенітету держави та його складових – внутрішньої та зовнішньої. Інформаційний суверенітет визначено як передумову міжнародної співпраці України в інформаційній сфері та обґрунтовано необхідність захисту як внутрішньої, так і зовнішньої його складової від інформаційної агресії з боку російської федерації. Наведено приклади інформаційних спецоперацій представників держави-агресора, які було спрямовано на завдання шкоди іміджу держави в очах міжнародних партнерів, і, відповідно, обмеженню як внутрішньої, так і зовнішньої складової інформаційного суверенітету. Разом із цим очевидним є факт відсутності ефективного механізму протидії інформаційній агресії з боку як міжнародних інституцій, так і держав, як суб'єктів інформаційних відносин.

Підсумовано, що справа захисту інформаційного суверенітету від агресора залишається поза увагою міжнародної спільноти. З метою захисту інформаційного суверенітету як всередині держави, так і на світовій арені має бути вжита низка заходів, починаючи від напрацювання ознак інформаційної агресії (або агресії в інформаційному просторі), закінчуючи створенням дієвого механізму протидії такій агресії та притягненням винних осіб до відповідальності на міжнародному рівні. Це дозволить виробити цивілізовані правила гри у інформаційному просторі та витіснити звідти сегмент, у якому здійснюються агресивні інформаційні акції.

Ключові слова: інформаційний суверенітет, міжнародна співпраця, інформаційна агресія, інформаційний простір.

Hichko O.V. Information sovereignty as a prerequisite for Ukraine's international cooperation in the information sphere: issues of protection under conditions of armed aggression.

The article is dedicated to examining the prerequisites and boundaries of informational sovereignty in the information sphere as a component of state sovereignty in general. Taking into account Ukraine's close integration into the international community, the necessity and feasibility of implementing certain directions of state policy in the international information space in cooperation with other subjects of information relations are substantiated.

Certain provisions of international law are analyzed, based on which states, on the one hand, have the right to pursue their interests in the information space with the assistance of other states, and on the other hand, have corresponding obligations to provide reciprocal assistance to other actors.

The scientific understanding of state informational sovereignty and its components – internal and external – is discussed. Informational sovereignty is defined as a prerequisite for Ukraine's international cooperation in the information sphere, and the need to protect both its internal and external components from information aggression by the Russian Federation is justified. Examples of information operations conducted by representatives of the aggressor state are provided, which were aimed at damaging the state's image in the eyes of international partners, thus limiting both the internal and external components of informational sovereignty. At the same time, the evident lack of an effective mechanism for countering information aggression on the part of both international institutions and states as subjects of information relations is highlighted.

It is concluded that the protection of informational sovereignty from an aggressor remains largely ignored by the international community. To safeguard informational sovereignty both within the state and on the global stage, a series of measures must be taken, ranging from the development of criteria for identifying information aggression (or aggression in the information space) to the creation of effective mechanisms for counteracting such aggression and bringing perpetrators to justice at the international level. This will help establish civilized rules of conduct in the information space and eliminate the segment where aggressive information actions are carried out.

Key words: informational sovereignty, international cooperation, information aggression, information space.

Постановка проблеми. Україна щільно інтегрована в міжнародну спільноту та є її частиною, що обумовлює потребу співпраці в міжнародному інформаційному просторі, який наразі, з одного боку, відкриває колосальні перспективи розвитку суспільства, а з іншого – створює низку небезпек та уразливостей, особливо тих, що є найбільш характерними для обстановки воєнного часу. Разом з цим, участь держави в світових інформаційних потоках є можливістю оперативно реагувати на глобальні зміни в світі та запорукою зміцнення її технологічного потенціалу і збагачення культурної сфери надбаннями як наукового, так і політичного, економічного й культурного характеру. Від цього залежить авторитет держави на світовій арені, а також можливість повною мірою забезпечити захист і охорону інформаційної безпеки як складової національної безпеки в цілому.

У сучасному світі глобалізації, що супроводжується поширенням інформаційних та телекомунікаційних технологій, розвитком фінансових систем, транспорту, відсутністю інформаційних кордонів та зростанням активності представників злочинності в інформаційному просторі не тільки всередині держав, але й на міжнародній арені, інтернаціоналізацією злочинності, співробітництво держав в інформаційній сфері набуває особливого значення, особливо в частині, що стосується спільній протидії проявам інформаційної агресії на міжнародному рівні.

Стан опрацювання проблематики. Огляд існуючих наукових робіт за обраною тематикою, свідчить про те, що, по-перше, питання організаційних та правових засад міжнародної співпраці України в інформаційній сфері до даного часу не віднайшло комплексного дослідження в межах наукової роботи. Натомість є низка фахових наукових праць, які, хоча й висвітлюють певні проблемні моменти та пропонують конкретні шляхи їх вирішення, проте не містять однакових та систематизованих підходів. Вони спрямовані на вирішення вузького спектру проблем, проте окремі рішення, особливо ті, які пропонуються одразу декількома авторами, мають бути враховані та, у разі їх наукової експертизи, закріплені на рівні нормативного регулювання. Серед науковців, які досліджували питання інформаційного суверенітету, доцільно визначити О. Баранова, В. Горового, О. Довганя, Д. Дубова, В. Пилипчука, О. Солодку, О. Ярему та ін. Питання ж міжнародного співробітництва були предметом наукових робіт М. Ажнюк, А. Бартоша, С. Будаговської, С. Верби, С. Войтка, А. Гуцала, В. Горбуліна, В. Горовенка, Т. Жовтенка, І. Забари, В. Коломиєць, О. Курбана, О. Кучмій, О. Литвиненка, Є. Магди, Є. Макаренка, А. Мішина, М. Ожевана, Г. Почепцова, О. Сосніна, Л. Чекаленко, О. Штирєва, Г. Яворської.

Разом із цим, інформаційна діяльність, зокрема на міжнародному рівні, складається зі значної кількості напрямів, кожен з яких потребує організаційного та правового забезпечення, що може бути здійснено лише за умови комплексного розуміння сутності проблеми. Означені аспекти обумовлюють потребу врахування досить широкого спектру питань, пов'язаних, у тому числі з взаємоузгодженою діяльністю міжнародного характеру, яку врегульовано нормативно-правовими актами інших держав.

Метою статті є аналіз окремих питань захисту відповідних складових інформаційного суверенітету держави в контексті триваючої збройної та інформаційної агресії російської федерації.

Виклад основного матеріалу. Вітчизняним законодавством (ст. 3 Закону України «Про інформацію») як основні визначені наступні напрями державної інформаційної політики: забезпечення доступу кожного до інформації; забезпечення рівних можливостей щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації; створення умов для формування в Україні інформаційного суспільства; забезпечення відкритості та прозорості діяльності суб'єктів владних повноважень; створення інформаційних систем і мереж інформації, розвиток електронного урядування; постійне оновлення, збагачення та зберігання національних інформаційних ресурсів; забезпечення інформаційної безпеки України; сприяння міжнародній співпраці в інформаційній сфері та входженню України до світового інформаційного простору. Зрозуміло, що в умовах повномасштабної збройної агресії рф проти України вказані напрями мають певні особливості, а реалізація більшості із них вимагає задіяння не тільки внутрішньодержавних ресурсів (оскільки України щільно інтегрована в міжнародну спільноту та є її частиною), а й певних взаємоузгоджених дій міжнародних партнерів.

З огляду на вказану обставину, функціонування нашої держави в світовому інформаційному просторі породжує виникнення низки суспільних відносин як внутрішньодержавного, так і міжнародного характеру. Майже кожна сфера суспільних відносин має свою інформаційну складову, яка охоплює як комунікацію в цій сфері, так і її методичне наповнення. Погоджуючись із вказаною думкою, О. Солодка розширює її, вказуючи, що Інформаційна складова завжди була присутня в структурі міжсуб'єктної взаємодії, однак сучасні тенденції в розвитку цивілізації вивели її в контексті державного суверенітету на перший план, зробили її надто помітною і практично значущою рисою у відносинах як всередині держави, так і міждержавному рівні, щоб ігнорувати потребу відобразити її за допомогою відповідного поняття – інформаційний суверенітет [1, с. 135]. Зазначена учена проводить прямий взаємозв'язок між реалізацією своїх інтересів на міжнародному рівні та наявністю відповідного рівня інформаційного суверенітету.

У вітчизняному законодавстві не існує єдності в термінології, яка б характеризувала співпрацю. В цілому міжнародна співпраця – це реалізація окремих аспектів міжнародних відносин, в яких зацікавлені декілька сторін, що характеризується спільним виконанням узгоджених дій, спрямованих на досягнення визначеного заздалегідь результату, учасниками, що діють в межах декількох держав або від їх імені. Таким чином терміни «співробітництво» та «взаємодія» будуть також синонімами співпраці.

В цьому контексті необхідно зауважити, що Декларацією про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН 1970 р., проголошено, що співробітництво є не стільки правом, скільки обов'язком держав у різних сферах міжнародних відносин [2], тому означений принцип необхідно враховувати, реалізуючи ті або інші інтереси держави в інформаційній сфері. Додатково нагадаємо, що Заключним актом Ради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 р. сформульовано принцип співробітництва як норму, згідно з якою держави зобов'язані «розвивати своє співробітництво одна з одною, як і з усіма державами, в усіх сферах відповідно до цілей і принципів Статуту ООН» [3].

Міжнародна співпраця в інформаційній сфері – це особлива галузь суспільних відносин, що регулюється міжнародними та національними нормами права, суб'єктами яких є держави, їхні органи, міжнародні органи та організації, що вирішують завдання, пов'язані із різними аспектами обігу інформації. За своєю сутністю – це узгоджена діяльність держав та інших учасників міжнародних відносин в інформаційній сфері, що, у тому числі, полягає у виробленні концептуальних положень міжнародної інформаційної політики, формуванні правової основи міждержавних відносин у цій сфері, створенні механізмів взаємодії між суб'єктами різних держав у відносинах, що склалися в інформаційній сфері.

Сучасна міжнародна співпраця в інформаційній сфері здійснюється на договірній основі, а за відсутності договорів – на засадах взаємності, у межах міжнародних організацій, через представників державних органів, у регіональному масштабі. Вказана діяльність ґрунтується на системі правового регулювання взаємодії держав, їх компетентних органів та інших суб'єктів, яка заснована на взаємодії міжнародного та національного права, що регулюють відносини в інформаційній сфері.

Розвинений інформаційний простір є передумовою міжнародної співпраці в інформаційній сфері, його інтеграція у світовий інформаційний простір, з одного боку, є засобом підвищення

ефективності міжнародної взаємодії в інформаційній сфері, а з іншого боку – власне й предметом та способом співпраці. Комплексний аналіз процесу міжнародного співробітництва в інформаційній сфері в аспекті застосування організаційно-правових важелів впливу на нього потребує різних методологічних підходів та принципів. Вказана діяльність є надзвичайно складним і багатоплановим процесом, який динамічно розгортається у часі і просторі, у тому числі інформаційному чи кіберпросторі, регулюючись нормативно-правовими актами низки суб'єктів, які в більшості випадків можуть реалізовуватись в умовах різних правових систем. Окрім того, перелік суб'єктів, залучених до міжнародного співробітництва в інформаційній сфері, є різним, з різним статусом та повноваженнями.

По великому рахунку, відносини, які виникають в інформаційній сфері, як правило, супроводжують інші процеси, які є важливими для розвитку суспільства та реалізації ним своїх найважливіших свобод та інтересів. А тому, як зазначає К.А. Дубняк, інформаційна сфера, разом з її інформаційними полями та потоками, завдяки своїй динамічності й гнучкості є рушієм розвитку постіндустріального суспільства та активно впливає на стан економічної, політичної, оборонної й інших складових національної безпеки. Більше того, кіберпростір стає одним з основних об'єктів уваги держав, які тримають «руку на пульсі» розвитку національних інформаційних просторів і при цьому надають їх суб'єктам можливість для розвитку, що потребує подальших досліджень [4, с. 24]. Таким чином, однією із головних передумов міжнародної співпраці нашої держави в інформаційній сфері є необхідність розвитку суспільства та реалізації ним окремих прав, свобод та інтересів, які стосуються інформаційної сфери.

І, з одного боку, інформаційний суверенітет або суверенітет держави в інформаційній сфері є складовою механізмом такого розвитку, а з іншого – складовою частиною державного суверенітету в цілому. Д.О. Олейников вважає, що суверенітет держави в інформаційній сфері (інформаційний суверенітет) характеризує верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади України в межах її інформаційного простору та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах, пов'язаних із реалізацією інтересів в інформаційній сфері. При цьому інформаційний суверенітет є складовою державного суверенітету та, у свою чергу, містить 2 складові – внутрішню та зовнішню [5, с. 66-67]. Проектом Концепції інформаційної безпеки інформаційний суверенітет України визначається як її виключне право відповідно до Конституції і законодавства України та норм міжнародного права самостійно і незалежно з додержанням балансу інтересів особи, суспільства і держави визначати й здійснювати внутрішні й геополітичні національні інтереси в інформаційній сфері, державну внутрішню й зовнішню інформаційну політику, розпоряджатися власними інформаційними ресурсами, формувати інфраструктуру національного інформаційного простору, створювати умови для його інтегрування у світовий інформаційний простір та гарантувати інформаційну безпеку держави [6].

Досліджуючи теоретичні та практичні аспекти меж державного суверенітету, В.В. Топчій зробив висновок про те, що «суверенітет має бути не формальним, символічним, а справжнім, реальним, тобто відображати відповідний рівень свободи всередині держави та виступати гарантом міждержавних відносин. Суверенітет закладає основи для рівності – визнання за кожним народом права самостійно обирати форму держави, відстоювати власні національні інтереси у світовому товаристві, вільно укладати міжнародні угоди» [7, с. 79]. І тут, погоджуючись із вказаним науковцем, зауважимо, що забезпечити належний рівень інформаційної свободи в умовах правового режиму воєнного стану – надскладне завдання, оскільки, якщо взяти для порівняння законодавчі новели воєнного часу, то, наприклад, більшість змін до Кримінального кодексу України 2022 року були пов'язані із впровадженням кримінальної відповідальності за дії, що завдають шкоди інформаційній безпеці України. Іншими словами, законодавці опинились у ситуації, коли поряд із збройною агресією ворог вчиняв агресію в інформаційній сфері. І для більшості фактів такої агресії характерним стало залучення до протиправних дій саме громадян України. Означена обставина обумовила необхідність запровадження іноді непопулярних заходів для того, щоб створити ефективний механізм захисту інформаційного простору від деструктивного впливу представників держави-агресора та їх пособників, проте (за винятком окремих складів злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку) в абсолютній більшості випадків представники держави-агресора уникають відповідальності за свої дії.

Зовнішня складова інформаційного суверенітету держави є, з одного боку, передумовою до міжнародної співпраці в інформаційній сфері, а з іншого – об'єктом захисту в межах захисту

інформаційної безпеки держави. Зазначена думка висловлювалась ще у 2011 році О.М. Степко, який наголошував, що захист інформаційного суверенітету держави тісно пов'язаний із поняттям інформаційної безпеки, що може бути розглянута, як захищеність внутрішньої інформації як такої, тобто захищеність якості інформації, її надійність, захищеність різних галузей інформації від розголошення, а також захищеність інформаційних ресурсів. З іншого боку, як зазначив указаний вчений, інформаційна безпека означає контроль над інформаційними потоками, обмеження використання провокаційної, ворожої суспільної інформації, включаючи контроль над рекламою; захист національного інформаційного простору від зовнішньої інформаційної експансії [8, с. 93].

Події останніх років яскраво свідчать про те, що значних зусиль ворог приділяє руйнуванню не тільки внутрішньої складової інформаційного суверенітету України, але й зовнішньої. З цією метою представниками держави-агресора, наприклад, в травні поточного року проводилась інформаційно-психологічна спецоперація щодо нібито втрати після 20 травня 2024 року легітимності чинним Президентом України В.О. Зеленським, що мало поставити під сумнів його правосуб'єктність на міжнародній арені. У 2022-2023 роках росіяни поширювали фейки про начебто перепродаж українською владою наданої у допомогу зброї та гуманітарки з метою припинити підтримку українського народу західними партнерами. Вказані дії цілком очевидно є проявом спланованої інформаційної агресії, яка вчиняється як в інформаційному просторі України з метою викликати масові заворушення та заохотити спроби повалення державної влади, так і в світовому інформаційному просторі (у тому числі через авторитетні західні видання) з метою уразити зовнішню складову суверенітету держави. Ураження зовнішньої складової суверенітету держави на думку агресора має сформувати передумови до подальшого виключення України з пулу повноправних учасників міжнародних відносин (у тому числі в інформаційній сфері) та припинення підтримки на всіх рівнях.

Отже, в цілому необхідно погодитись із О. Солодкою у тому, що про інформаційний суверенітет держави слід говорити лише за умови створення можливостей його забезпечення, що повинно включати: створення комплексної нормативно-правової регламентації визначення поняття «інформаційний суверенітет», напрямів його забезпечення (законодавче визначення та забезпечення стратегічних напрямів розвитку і захисту національного інформаційного простору, визначення норм, засад і меж діяльності зарубіжних та міжнародних суб'єктів у національному інформаційному просторі України); повноважень відповідних органів та їх координації і взаємодії; участь у створенні та розвитку норм міжнародного права з огляду на інтеграцію у глобальний інформаційний простір, унормування діяльності транснаціональних постачальників інформаційних послуг. З метою забезпечення інформаційного суверенітету держави О. Солодка вбачає за доцільне добровільне вироблення норм безпечного співіснування держав в інформаційному просторі в багатосторонньому або двосторонніх форматах. Також може йтися про підписання міжнародних угод щодо встановлення загальних принципів забезпечення міжнародної безпеки в інформаційному середовищі, де одним із питань має бути право держави на забезпечення власного інформаційного суверенітету. У довгостроковій перспективі доцільно виробити комплекс зобов'язань щодо відповідальної поведінки держав в інформаційному просторі [1, с. 137-138].

Поряд із заходами, запропонованими вказаною вище вченою, вбачається за необхідне також формування інституту захисту інтересів держав в інформаційній сфері, а також відповідальності за дії, які очевидно містять ознаки інформаційної агресії чи пропаганди. Аналізуючи поняття агресії в міжнародному праві, Ю. Шабан, наприклад дійшов до висновку, що, хоча міжнародний злочин агресії і є одним із найсерйозніших порушень міжнародного права, проте міжнародне право, яке є основою для протидії війсьній агресії, не регулює механізми боротьби з економічними та інформаційними агресіями. У світлі цього міжнародне співтовариство має розвивати норми, що забороняють агресію у всіх її формах. Однак поки такі норми не розроблені, цей вид злочину залишається нерегульованим. Тому необхідно вжити активних заходів для визначення та запобігання міжнародній агресії у всіх її проявах [9, с. 336].

На рівні міжнародної кримінальної відповідальності криміналізовано окремі злочини, що вчиняються в інформаційному просторі на кшталт публічних закликів до вчинення геноциду. На жаль, інформаційна агресія навіть у формі найбільш зухвалих інформаційних операцій в сучасних умовах не є караною з огляду або на відсутність норми про відповідальність або на відсутність дієвого механізму притягнення представників держави-агресора до відповідальності, що, вочевидь, заохочує агресора на подальші агресивні дії в інформаційному просторі. Взяти до при-

кладу, випадки пропаганди війни у засобах масової інформації держави-агресора, на телебаченні чи у радіоефірах. Попри очевидну злочинність такої діяльності відсутні навіть елементарні санкційні обмеження, не кажучи вже про більш рішучі кроки.

Висновок. Наразі, незважаючи на те, що, як вказувалось вище, міжнародне співробітництво є не стільки правом, скільки обов'язком цивілізованих держав, як свідчить сьогодення, справа захисту інформаційного суверенітету від агресора залишається поза увагою міжнародної спільноти. З метою захисту інформаційного суверенітету як всередині держави, так і на світовій арені має бути вжита низка заходів, починаючи від напрацювання ознак інформаційної агресії (або агресії в інформаційному просторі), закінчуючи створенням дієвого механізму протидії такій агресії та притягненням винних осіб до відповідальності на міжнародному рівні. Це дозволить виробити цивілізовані правила гри у інформаційному просторі та витіснити звідти сегмент, у якому здійснюються агресивні інформаційні акції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Солодка О. Пріоритетні напрями забезпечення інформаційного суверенітету України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2024. Серія ПРАВО. Випуск 85: частина 3. С. 134–138.
2. Декларація про принципи міжнародного права, щодо дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй (24.10.1970 р.). URL: http://www.un.org/russian/ga/25/docs/res25_1.htm.
3. Заключний акт Ради з безпеки та співробітництва в Європі 01.08.1975 р.: Декларація принципів, якими держави-учасниці мають керуватися у взаємних відносинах. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_055.
4. Дубняк К.А. Інформаційний простір: структура та функціональні параметри. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*, 2015 р., № 4 (24). С. 21–25.
5. Олейніков Д.О. Зміст та складові інформаційного суверенітету як об'єкта кримінально-правової охорони. *Геополітичні пріоритети України. Збірник наукових праць*. 2021. Вип. 1 (26). С. 60–69.
6. Концепція інформаційної безпеки (проект). URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/0/2/175056.pdf>.
7. Топчій В.В. Межі державного суверенітету: теорія та практика. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 1. С. 78–81.
8. Степко О.М. Аналіз головних складових інформаційної безпеки держави. *Науковий вісник Національного авіаційного університету*. 2011. Том 1. № 3. С. 90–99.
9. Шабан Ю. Поняття агресії в міжнародному праві. *Право і суспільство*. 2024. № 2. С. 331–336.